

Andrzej Sikorski

Aneks 2

Elementy tekstylne na fragmentach skórzanego obuwia

Appendix 2

Pieces of textile on fragments of leather footwear

Wśród przedmiotów skórzanych z badań wykopaliskowych w Ujściu przeprowadzonych w 2008 roku zarejestrowano pozostałości obuwia z tekstyliami (Rola 2017, 138–140). Niniejsze omówienie wyników analiz fragmentów obuwia wykonanych w Instytucie Prahistorii UAM należy traktować jako uzupełnienie opracowania zabytków skórzanych z Ujścia Anny B. Kowalskiej (2017b). Na podstawie badań laboratoryjnych kilku próbek (przygotowanych przez odkrywcę dr. Jarosława Rolę) dokonano przede wszystkim opisu resztek i/lub śladów po tekstyliach, bez pogłębionych analiz techno-stylistycznych i porównawczych odniesień do tej grupy wyrobów skórzanych rejestrowanych na innych obiektach archeologicznych (Wywrot-Wyszkowska 2000; 2008; 2010; Blusiewicz 2009, 2017; Drażkowska 2011; Kowalska 2017a).

W zbiorze próbek z Ujścia (wcześniej zakonserwowanych) znajdowały się: podeszwy (także wyściółki i podpiętki?), elementy wierzchu, wstawki, uszczelki, lamówki, być może paski i ścinki (Kowalska 2017a, 185, ryc. 1–5). Po wstępnej analizie megaskopowej (przeprowadzonej w 2012 roku), do pomiarów mikroskopowych wytypowano kilka zabytków z najlepiej zachowanymi resztkami tkanin i dratwy/nici szewskiej (por. Drażkowska 2011, 38).

1. Elementy obuwia

W podeszwach (spodach) i części wierzchniej obuwia, a także w uszczelce i łacie, w otworach mniej więcej regularnie przekłutych sztyłem zachowały się resztki dratwy. Najwięcej uwagi poświęcono pomiarom grubości nici; następnie – na ile było to możliwe – podjęto próbę określenia sposobu połączenia (przyszycia) danego fragmentu do innego elementu obuwia lub reperacji podeszwy (por. Wywrot-Wyszkowska 1999, 233–242; Kowalska 2010, ryc. 84).

Podeszwa 1 (nr inw. 279/2008)

W przedstopiu i części piętowej dokonano reperacji podeszwy (ryc. 1). Na przedstopiu, w bardziej „wydeptanej” prawej stronie przyszyto trójkątną łątę (o wymiarach: $11,5 \times 4,5 \times 10,5$ cm) i mniejszą, trapezową ($6 \times 3 \times 2,5$ cm). Z kolei na część piętową naszyto przypuszczalnie kolisty kawałek skóry (o średnicy ok. 5 cm). W mniej lub bardziej okrągłych otworach (o średnicy 2,8–3,0 mm), przebitych w nieregularnych odstępach co 6–12 mm, zachowała się zaimpregnowana nić konopna (dwudzielna, skręcona w prawo Z/2?), o grubości 1,80–1,97 mm (średnia pomiarów: 1,85 mm). Łaty zostały przymocowane do podeszwy ścięciem przewlekanym podwójnym. Wydaje się, że podeszwa na przedstopiu mogła być łątana dwukrotnie (druga naprawa łątą trapezową).

Łata (nr inw. 300/2008)

Wokół brzegu nieregularnie prostokątnej łąty (o wymiarach 6×5 cm), mocno wydeptanej (wytartej) wzdłuż jednego boku, widoczne są przecinane (chyba z pierwotnego elementu obuwia?) i przekłuwane otwory reperacyjne (o wymiarach: $1,7 \times 2,0$ mm), w których zachowały się resztki dratwy Z/2 (?), o grubości 1,6–1,8/2,0 mm. Łaty zostały przyszyte ścięciem prostym przewlekanym.

Podeszwa 2 (nr inw. 314/2008) (ryc. 2 i 3)

Na przedstopiu (i częściowo śródstopiu) oraz części piętowej podeszwy asymetrycznej (typ II wg Kowalska 2010, 73), wokół dziur i bardzo mocno przetartej skóry rozpoznano ślady szycia. Prawdopodobnie są to pozostałości po intencjonalnym „podbiciu” podeszwy dodatkową warstwą skóry (?) albo ślady naprawy. Łata od środka została zszyta ścięciem przewlekanym (dookoła wzdłuż krawędzi) i przez środek łąty (na przedstopiu). Łata na przed- i śródstopiu (o wymiarach $7,5 \times 5,5$ cm) i na części piętowej (5×4 cm) była przyszyta nicią konopną (z włókien o grubości 0,016–0,032 mm) o „naturalnym” odcieniu bladobrazowym i jasnobrazowym (10YR 7/4, 6/4, por. Munsell 1973) i skręcona w prawo (Z) z dwóch cieńszych nitek składowych, skręconych w przeciwnym kierunku (Z/2S). Średnia grubość dratwy (nici) wynosiła 2,1 mm (wartości w przedziale 1,97–2,2 mm), grubość pojedynczej nitki wahała się w granicach 0,98–1,15 mm. Nić przeciągana była przez okrągłe otwory o średnicy 2,5–2,8 mm, przebijane od środka w odstępach co 5–7 mm. Przypuszczalnie została zaimpregnowana substancją organiczną (woskowanie, żywica, dziegieć, por. Samsonowicz 1982, 124; Pietrzak 2010, 52 n.). Nie można wykluczyć, że na śródstopiu dokonano co najmniej dwóch reperacji

(por. Blusiewicz 2017, 338, 339). Ponadto w krawędziach zachowały się (w regularnych odstępach co 5–6 mm) owalne dziurki po szyciu z resztkami dratwy (Z/2S) o grubości 1,6–1,7 mm.

Część wierzchnia obuwia (nr inw. 314/2008) (ryc. 4 i 5)

Na dość dużym fragmencie jednokrójki (typ 1? – wg: Wywrot-Wyszkowska 2008, ryc. 15) w kilku otworach (co 8–10–12 mm) zachowały się pojedyncze kawałki dratwy o „naturalnym” odcieniu. Konopną „zdwojoną” nicią (Z/2S), o grubości 1,64–1,80 mm (wykonaną z włókien o grubości 0,010–0,030 mm), przszyto wierzch, najpewniej ścięciem przewlekanym.

Uszczelka (nr inw. 414/2008) (ryc. 6)

Na obwodzie tego elementu uzupełniającego konstrukcję obuwia (Kowalska 2010, 96–97) – tu: noska i przedstopia – stwierdzono regularnie (co 5 mm) przekłute owalne otwory (o wymiarach $1,7 \times 1$ mm); uszczelkę wstawioną między podeszwę i wierzch przszyto nicią konopną o grubości 1,5 mm (Z/2S; skręt Z pod kątem 28° , nitki S – 30°); ściąg dwuigłowy podeszwowy.

Przy wyrobie przedmiotów ze skóry obok nici lnianych i nade wszystko cienkich pasków skórzanych (2–3 mm) z powodzeniem były również używane mocne, odporne na wilgoć nici konopne (Dembiński, Woyke 1992, 230). Zróżnicowana grubość konopnych nici prawoskrętnych, „zdwojonych” Z/2S (1,5–2,1 mm) może stanowić przesłankę dla przypuszczeń o samodzielnym przygotowywaniu ich przez szewca w pracowni (Samsonowicz 1982, 124–125). W tym miejscu należy też zwrócić uwagę na umiejętności wytwórcy ujskiego na etapie szycia (ściąg dwuigłowy – uszczelka) i napraw (dokładne obszywanie łąt ścięciem prostym). W efekcie obuwiu mogło być dłużej noszone (pozostały wydeptane, mocno sprasowane nici). Można dodać, że w XIV wieku działały już wyspecjalizowane warsztaty, w których „naprawy obuwia były głównym przedmiotem działalności. Świadczą o tym dominujące wśród odpadów ścianki wycięte z różnych elementów obuwia oraz fragmenty butów ze śladami odcinania” (Wywrot-Wyszkowska 2000, 246, 247).

2. Wkładka do buta (lub onuca) (ryc. 7)

W obuwiu stwierdzono fragment wytartej i sprasowanej tkaniny wełnianej (tab. 1) z przędzy o średniej grubości włókien 0,033 mm, skręcanej w prawo (Z – nici osnowowe, O) i w lewo (S – nici wątkowe, W). Cieńsza O (średnia pomiarów: 0,93 mm) – bardziej rozciągnięta i zniszczona – i grubsza W (1,1 mm)

tworzyły dość regularny układ, podobny do splotu skośnego 2/2. Z dużym prawdopodobieństwem była to niespilśniona tkanina typu 8 lub sukno typu 8a (wg: Maik 1988, 75–78), gatunku IV (wyrób gruby), o naturalnym odcieniu wełny. Przypuszczalnie mogła to być gruba onuca lub wkładka do obuwia (Moczyński 1967, 464; Maik 1999, 262). Wyroby skośne gatunków IV i III cieszyły się dużą popularnością i dominowały nie tylko w inwentarzach wczesnośredniowiecznych na Pomorzu (Sikorski 2012, tam literatura).

Wyniki analiz nici szewskich (Z/2S o średniej grubości 1,5–2,1 mm) oraz skrawków tkaniny skośnej 2/2 (gatunku IV) wzbogacają w jakimś stopniu bazę źródłową w grupie znalezisk organicznych wydobytych w Ujściu (Leciejewicz 1961, 16, 43, 89; Kowalska 2017a, 184 n.). Okazało się, że ekspertyzy laboratoryjne – nawet kilku tylko próbek – mogą stanowić przyczynek do badań nad wyrobami skórzanymi i tekstylnymi. Są one o tyle interesujące, że w średniowiecznych pracowniach skórniczych na Pomorzu (Gdańsk, Elbląg, Kołobrzeg-Budzistowo, Stargard, Szczecin, Wolin czy Ujście, por. Kowalska 2017b, 158, 159) przypuszczalnie obok rutynowej działalności rzemieślniczej zajmowano się także wytwarzaniem nici/dratwy (na doraźne potrzeby), krojeniem i szyciem nie tylko obuwia (Samsonowicz 1982, 125). Przy okazji zasygnalizujemy, że „schodzone” skrawki skórzane lub odpadki produkcyjne, podobnie jak przetarte tkaniny, były używane, m.in. w gospodarstwach domowych, warsztatach garncarskich (gładziki), przez metalurgów, wytwórców narzędzi czy uzbrojenia (por. Kowalska 2009, 47, 48). Pomysłowość i – wolno przypuszczać – względnie oszczędne gospodarowanie tkaninami i skórą decydowały o maksymalnym wykorzystaniu tych częściowo zużytych lub „zmarnowanych” wyrobów (np. na gałgankowe i skórzane zabawki).

Na fragmencie obuwia (nr inw. 539/2008) zachowały się resztki częściowo wytartej tkaniny (tzn. przędze w zagięciach skóry oraz „skupiskach” rozwłóknionych przędz osnowy i wątku). Ponadto na skórze zostały rozpoznane negatywy tkaniny. Wymiary próbki: 25 × 18 mm. Barwa „naturalna” (po konserwacji). Budowa tkaniny: splot skośny 2/2, typ 8 lub 8a, gatunek IV. Datowanie: 2. połowa XIII wieku (informacja uzyskana od dr. Jarosława Roli).

Andrzej Sikorski
ands@amu.edu.pl
orcid.org/0000-0003-2603-610

Tabela 1. Ujście, stan. 5. Wyniki pomiarów tkaniny z obuwia
 Table 1. Ujście 5. Results of the analysis of the textile found on the footwear

Osnowa/Wątek Warp/Weft	Gęstość Thickness	Grubość przędzy w mm Thickness of yarn in mm	Skreć (kąć skreću włókien) Twist (angle of twisting fibres)	Surowiec (grubość włókien w mm) Raw material (thickness of fibres in mm)
Osnowa	8 nici / 1 cm	0,90–0,98 średnia: 0,93	Z (30–32°)	wełna (0,016–0,049; średnia: 0,033)
Wątek	6 nici / 1 cm	0,98–1,15 średnia: 1,1	S (22°)	wełna (0,016–0,049; średnia: 0,033)

Ryc. 1. Ujście, stan. 5. Podeszwa 1. Fot. P. Lech
Fig. 1. Ujście 5. Sole 1. Photograph by P. Lech

Ryc. 2. Ujście, stan. 5. Podeszwa 2. Fot. P. Lech
Fig. 2. Ujście 5. Sole 2. Photograph by P. Lech

Ryc. 3. Ujście, stan. 5. Powiększenie podeszwy 2. Fot. P. Lech
Fig. 3. Ujście 5. Enlarged sole 2. Photograph by P. Lech

Ryc. 4. Ujście, stan. 5. Wierzch. Fot. P. Lech
Fig. 4. Ujście 5. Upper. Photograph by P. Lech

Ryc. 5. Ujście, stan. 5. Powiększenie wierzchu buta. Fot. P. Lech
Fig. 5. Ujście 5. Enlarged footwear upper. Photograph by P. Lech

Ryc. 6. Ujście, stan. 5. Uszczelka. Fot. P. Lech
Fig. 6. Ujście 5. Seal. Photograph by P. Lech

Ryc. 7. Ujście, stan. 5. Tkanina na kawałku skóry. Fot. P. Lech

Fig. 7. Ujście 5. Textile on a fragment of leather. Photograph by P. Lech

Literatura

- Blusiewicz K. 2009. Obuwie warszawskie z XIV–XVIII wieku. *Archeologia dawnej Warszawy* 1. Warszawa.
- Blusiewicz K. 2017. Wyroby ze skóry i wytwórczość skórnicza w późnośredniowiecznym Pucku. W: M. Starski (red.), *Puck. Kultura materialna małego miasta w późnym średniowieczu*. Warszawa, 305–360.
- Dembiński F., Woyke T. 1992. Rośliny włókniste. W: Z. Hryniewicz (red.), *Uprawa roślin rolniczych*. Warszawa, 230–246.
- Drażkowska A. 2011. *Historia obuwia na ziemiach polskich od IX do końca XVIII wieku*. Toruń.
- Kowalska A.B. 2009. In gremio – in praxi w badaniach nad wczesnośredniowieczną wytwórczością skórniczną na Pomorzu. W: A.B. Kowalska, B. Wywrot-Wyszowska (red.), *Studia nad średniowiecznym skórnictwem*. Szczecin, 39–58.
- Kowalska A.B. 2010. *Wytwórczość skórzana we wczesnośredniowiecznym Szczecinie*. Szczecin.
- Kowalska A.B. 2017a. Odpady produkcyjne jako źródła do badań nad organizacją wczesnośredniowiecznej wytwórczości skórzanej. *Archaeologia Historica Polona* 25, 181–199.
- Kowalska A.B. 2017b. Wczesnośredniowieczne skórnictwo z pogranicza Wielkopolski i Pomorza w świetle znalezisk z Ujścia. *Materiały Zachodniopomorskie* NS 13, 145–174.
- Leciejewicz L. 1961. *Ujście we wczesnym średniowieczu*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Maik J. 1988. *Wyroby włókiennicze na Pomorzu z okresu rzymskiego i ze średniowiecza*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Maik J. 1999. Wyroby tekstylne. W: M. Rębkowski (red.), *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu* 4. Kołobrzeg, 261–269.
- Moszyński K. 1967. *Kultura ludowa Słowian. Kultura materialna* I. Warszawa.
- Munsell 1973. *Munsell soil color charts*. Baltimore.
- Pietrzak S. 2010. *Zastosowanie i technologie wytwarzania dziegciu przez społeczeństwa międzyrzecza Dniepru i Łaby od VI do II tysiąclecia BC*. Poznań.
- Rola J. 2017. Archeologiczne badania ratownicze w Ujściu nad Notecią w 2008 roku. Zagadnienia wstępne. *Materiały Zachodniopomorskie* NS 13, 137–143.
- Samsonowicz A. 1982. *Wytwórczość skórzana w Polsce wczesnofeudalnej*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Sikorski A. 2012. *Fragmenty tkanin z Ujścia (stan. 5)*. Maszynopis w Instytucie Archeologii UAM w Poznaniu.
- Wywrot-Wyszowska B. 1999. Przedmioty skórzane. W: M. Rębkowski (red.), *Archeologia średniowiecznego Kołobrzegu* 4. Kołobrzeg, 231–251.
- Wywrot-Wyszowska B. 2000. Rzemiosło skórniczne w lokacyjnym Kołobrzegu. W: L. Leciejewicz, M. Rębkowski (red.), *Salsa Cholbergiensis. Kołobrzeg w średniowieczu*. Kołobrzeg, 243–255.
- Wywrot-Wyszowska B. 2008. *Skórnictwo w lokacyjnym Kołobrzegu. XIII–XV wiek*. Szczecin.
- Wywrot-Wyszowska B. 2010. Zabytki skórzane odkryte w obrębie późnośredniowiecznego portu gdańskiego. *Archeologia Gdańska* 4, 189–223.